

УДК 364.633-053.6:343.8
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.263-266

Мельничук Вікторія Олексіївна
завідувач сектору соціально-педагогічної роботи
відділ наукового та навчально-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та виховної роботи
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»
м.Київ, Україна
m-viki@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0144-8654>

ПОКАЗНИКИ І КРИТЕРІЇ ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ

Анотація. У роботі обґрунтована актуальність вивчення проблеми залучення підлітків до комерційного сексу. У статті висвітлено показники і критерії проблеми залучення підлітків до комерційного сексу. Розглянуто поняття «комерційний секс». Охарактеризовано соціально-психологічні критерії та показники, за якими дитину можна залучити до комерційного сексу. Визначено поняття комерційної сексуальної експлуатації дітей та його форми. Описано структуру видів сексуальних послуг, що надають підлітки задіяні у комерційному сексі в Україні. Означено, що використання неповнолітніх осіб, що відбувається у формі комерційної сексуальної експлуатації, є одним із аспектів сексуальної експлуатації неповнолітніх. Розглянуто секс-індустрію, як сферу людської діяльності, що включає в себе виробництво товарів та послуг сексуального характеру. Визначено, що метою статті є характеристика показників і критеріїв проблеми залучення підлітків до комерційного сексу. Охарактеризовано застосування загальнонаукових та емпіричних методів дослідження, зокрема, таких методів, як узагальнення та порівняння. Визначено комплекс педагогічних умов, що забезпечить протидію запобігання залучення неповнолітніх у комерційного сексу. Означено, що перспективою подальших досліджень є розроблення шляхів реалізації визначених педагогічних умов та створення, апробація, експериментальна перевірка ефективності технологій формування готовності підлітків протидіяти залученню до комерційного сексу.

Ключові слова: комерційний секс; секс-індустрія; комерційна сексуальна експлуатація дітей; сексуальне насильство; дитяча проституція.

Вступ. Діти через свої вікові особливості, беззахисність, нездатність усвідомлювати повною мірою власні дії та вчинки за всіх часів ставали жертвами насильства, незаконної трудової та сексуальної експлуатації. Проте сучасне суспільство із його інформаційними технологіями, розвиненою інфраструктурою дозволя і споживання, загальною гедоністичною настановою, з одного боку, та численними соціальними негараздами, невирішеними проблемами соціально-економічного забезпечення нужденних верств населення, – з іншого, створюють нові можливості для втягування неповнолітніх осіб у секс-індустрію. Сьогодні насичене скандалами на сексуальному ґрунті, до яких було залучено дітей. Щодня по всьому світу фіксуються факти сексуального насильства над малолітніми, випадки педофілії спостерігаються не тільки серед маргіналів, але й на вищих щаблях суспільної ієрархії: серед видатних політичних діячів, працівників мистецтва, релігійних служителів тощо. Діти у досить цинічному світі, де панує ринкова доцільність, перетворюються на «живий товар», що здатен приносити надприбутки організаторам злочинного «бізнесу».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень дозволив визначити, що науковцями розкрито різні аспекти проблеми профілактики залучення дітей та молоді до комерційного сексу: з'ясовано суть та особливості профілактичної роботи з дезадаптованими учнями в різних соціальних інституціях в Україні (О. Безпалько, І. Зверева, В. Оржеховська, М. Малькова, С. Харченко та ін.); охарактеризовано профілактику девіантної поведінки неповнолітніх (Ю. Василькова, Н. Максимова, Г. Федоришин та ін.). З проблеми підготовки майбутніх фахівців до соціальної та соціально-педагогічної роботи досліджено: теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників (Р. Вайнола, А. Капська, О. Карпенко, В. Костіна, Л. Міщик, В. Поліщук,

А. Рижанова, С. Харченко, Л. Штефан та ін.), зокрема до профілактичної діяльності (С. Архипова, О. Білоліпцева, М. Васильєва, О. Тютюник, З. Фалинська, Р. Чубук та ін.). Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей представлені в працях К. Левченко, Л. Ковальчук, І. Раделицької, О. Удалової, О. Швед, та ін.

Метою статті є визначення та характеристика показників і критеріїв проблеми залучення підлітків до комерційного сексу.

Методи дослідження, використані у процесі написання статті, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів соціально-педагогічної і соціальної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, у процесі роботи застосовувались такі загальні методи досліджень, як узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. За даними ЮНІСЕФ у секс-індустрію по всьому світі наразі залучено мільйони дітей [1, с.31]. Від вірогідності потрапити у лави секспрацівників не можуть бути захищені ані діти із високорозвинених держав світу, ані їхні однолітки із менш благополучних країн і регіонів. Утягування дітей у сексуальну експлуатацію набуває жахаючих масштабів, що потребує наукового осмислення і визначення соціокультурних витоків цього ганебного феномену з метою:

- запобігання його поширення;
- створення соціальних умов для профілактики та активної протидії його розповсюдженню;
- удосконалення нормативно-правового механізму попередження злочинів на сексуальному ґрунті проти дітей, надання кваліфікованої допомоги постраждалим і сприяння їхній подальшій реабілітації та подальшій адаптації в суспільстві.

Сексуальна експлуатація неповнолітніх – це протизаконний примус до сексу, дій сексуального характеру і насильство над дітьми. Тож навмисне використання неповнолітніх осіб, що відбувається у

формі комерційної сексуальної експлуатації, є лише одним із аспектів сексуальної експлуатації неповнолітніх. Коли йдеться про сексуальну експлуатацію дітей, що ставиться на комерційну основу, в літературі використовують такі поняття, як «секс-індустрія» (вживається як у публіцистиці, так і в наукових дослідженнях) та «комерційна сексуальна експлуатація дітей» (КСЕД) (поняття, що ним здебільшого послуговуються науковці).

Секс-індустрія – це сфера людської діяльності, що включає в себе виробництво товарів та послуг сексуального характеру. Як будь-який інших напрямків комерційної діяльності, секс-індустрія є відповіддю на попит, що формується в суспільстві. Проте, коли йдеться про залучення неповнолітніх у секс-індустрію, постає питання не стільки економічної (бізнесової чи комерційної) доцільності, скільки впливає проблема ціннісно-морального самовизначення суспільства, захисту прав людини, необхідності створення гідних соціально-економічних умов для розвитку неповнолітніх.

«Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) – це серйозне порушення прав дитини, що є формою примусу й насилля над дітьми, це примусова праця та сучасна форма рабства. КСЕД включає в себе експлуатацію дорослою людиною та оплату грошима або натурою дитині чи третім особам. Дитина розглядається як предмет сексу та предмет торгівлі» [8, с.87]. До КСЕД відносять такі форми, як: залучення дітей до заняття проституцією; використання дітей у виготовленні порнографічної продукції; торгівлю дітьми; секс-туризм; ранні шлюби [9, с.4].

За даними The 2018 Trafficking in Person Report в міжнародну «секс-індустрію» щорічно залучають близько 2 млн. дітей. Чисельність дітей, що піддаються сексуальній експлуатації щороку зростає у геометричній прогресії [6, с.25]. Сьогодні в нашій країні існують розгорнуті сутенерські мережі, які займаються звідництвом і створенням місць розпусти, «полюють» на дітей із малозабезпечених і неблагополучних родин із метою залучення малолітніх та неповнолітніх у заняття проституцією. До числа нагальних проблем соціальні працівники відносять втягування дітей в секс-індустрію за допомогою сучасних досягнень науки та техніки.

Складна соціально-економічна ситуація, деформація традиційних цінностей, «секс-истерія», що нав'язується через рекламу, ЗМІ, соціальні мережі, призводить до того, що деколи саме батьки спонсують неповнолітніх дітей до заняття проституцією, залучають їх у порнобізнес, перетворюють малечу на об'єкти «споживання» іноземними секс-туристами тощо. Приміром, у сучасній Україні шириться серед неблагополучних батьків бізнес на власних дітях у соціальних мережах. Розбещуючи та залучаючи у порно-індустрію дітей, батьки власноруч виготовляють фото та відео за їхньою участю, вони самостійно збувають заборонну продукцію на спеціалізованих сайтах [8, с.89].

Усі показники, за якими дитину можна залучити до КСЕД можна поділити на такі види:

1. Система виховання та умови життя. Основними критеріями в цьому випадку є: проживання у проблемній родині; відсутність моральних та суспільних цінностей під час виховання; систематичне приниження у дитинстві.

2. Власна гідність та самоповага. В даному критерії можна виділити наступні показники: рівень самостварення; задоволення своєю зовнішністю; рівень самоповаги та поваги до оточення.

3. Психологічні особливості дитини. В цьому

випадку виділяють наступні критерії: схильність до девіантної поведінки; рівень соціалізованості; рівень міжособистісних відносин.

4. Особливості сексуального виховання. У даному показнику виділяють такі критерії: рівень сексуальної культури; вік початку статевого життя; наявність фактів сексуального насильства.

5. Проблеми в середині родини, серед яких виділяють наступні критерії: сімейна депривація; матеріальні негаразди; непорозуміння між батьками та між батьками й дітьми.

6. Мотиваційна сфера, яка включає такі критерії: бажання отримати певні матеріальні блага або гроші; бажання скоріше подорослішати; бажання отримати життєвий досвід.

7. Непорозуміння з однолітками. До цього показники належать наступні критерії: відсутність друзів; намішки та цькування з боку однолітків; булінг.

8. Безпековий компонент, який може включати наступні критерії: страх, що про сексуальну експлуатацію дізнаються однолітки, у школі та батьки; залякування дитини; страх суспільного осуду.

9. Відсутність контролю з боку дорослих, що включає наступні критерії: батьки, які не цікавляться життям дітей; діти з дитбудинків, інтернатів тощо; діти схильні до втеч з дому, блукання та жебракування.

Якщо розглядати кількісні показники залучення підлітків до комерційного сексу, в Україні, то тут офіційних статистичних даних немає. За оцінками експертів у 2018 році загальна кількість неповнолітніх українців, які надають секс-послуги, досягла майже 15 000 осіб. У загальній структурі підлітків, які надають сексуальні послуги 73% становлять дівчатка і 27% – хлопці.

Часто один підліток є задіяним у декількох видах комерційного сексу. Структура видів сексуальних послуг що надають підлітки задіяні у комерційному сексі в Україні має наступний вигляд:

1) залучення дітей до заняття проституцією – 34%;

2) використання дітей у виготовленні порнографічної продукції – 57%;

3 секс-туризм – 42%. За повідомленнями ЗМІ, Україна стала європейським центром дитячого секс-туризму поряд з Молдовою та Португалією [6, с.26].

Задля запобігання залучення неповнолітніх у секс-індустрію необхідно розробити комплексну програму заходів на рівні держави, яка би спиралася на системний підхід до вирішення соціальних проблем.

Серед заходів соціально-економічної спрямованості мають відбутися докорінні зміни у боротьбі з бідністю, малозабезпеченістю, бездоглядністю дітей; треба налагодити контроль із боку соціальних служб за рівнем економічного благополуччя сімей із дітьми; подолати негативні наслідки соціального сирітства тощо. Соціально-психологічний аспект проблеми відбиває потребу у зміні загального стану суспільної свідомості щодо ставлення до будь-яких форм насильства, особливо сексуальної експлуатації дітей у формі КСЕД. Допоки діти лишаються психологічно незахищеними, вони будуть вразливими і легко піддаватимуться впливу, чим користуватимуться як певні кримінальні групи, так і неблагополучні батьки у своїх цілях.

Соціально-педагогічний аспект проблеми відбиває потребу у необхідності здолаття стереотипів, поширених у суспільстві, та підвищення обізнаності людей про використання дітей у секс-індустрії, інформування спільноти про способи, які допоможуть

уберегти від впливу та тиску осіб, які залучають дітей до ганебної праці. Ці заходи можуть здійснюватися у співпраці державних та громадських структур та органів.

Ще одним запобіжником потрапляння дітей до секс-індустрії є достатня обізнаність суспільства щодо дитячої сексуальності, сексуальної поведінки, а також розподілу ролей між чоловіком та жінкою. На порядку денному має постати питання статевого виховання, основні підходи якого повинні відбивати історичні, культурні традиції нашого народу, а не сліпо наслідувати спірний досвід інших країн. Тут нерішучість із боку держави призводить до того, що неповнолітні у питаннях сексуальної освіти коливаються між статевим невіглаством і надосвіченістю, яка формується стихійно за межами впливу батьків, педагогів, вихователів тощо [9, с.5].

У площині законодавчо-правового вирішення проблеми запобігання залучення неповнолітніх до секс-індустрії лежить низка питань, які пов'язані з удосконаленням чинних вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів, які забезпечують захист дітей від негативних явищ, в тому числі й сексуальної експлуатації. Законодавство України в цілому відповідає вимогам міжнародного законодавства, зокрема Конвенції № 182 МОП. Проте правова система України все ще переобтяжена актами, які не виконуються у зв'язку з відсутністю дієвих механізмів їх реалізації та контролю. Окремі положення законодавчих актів потребують узгодження та вдоско-

налення, що надасть змогу звести до мінімуму, а за їх системного дотримання, й викоринити сексуальну експлуатації дітей [8, с.91].

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Отже, залучення дітей до комерційної сексуальної експлуатації є наслідком як загальної соціокультурної ситуації, що склалася у постсучасному світі через відмову від традиційних цінностей, «розлюднення», «тотальне відчуження» людини від людини, людини від культури тощо, так і специфічних соціально-економічних, психологічних, соціально-педагогічних, нормативно-правових причин, які притаманні українському суспільству. Задля запобігання залучення неповнолітніх у секс-індустрію в Україні необхідно розробити програму заходів на рівні держави та громадських організацій, яка би враховувала всі аспекти зазначеної проблеми та реалізовувалася системно і послідовно.

Перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження нам вдалося виявити основні показники і критерії проблеми залучення підлітків до комерційного сексу та визначити комплекс педагогічних умов, дотримання і реалізації яких, на наш погляд, забезпечить запобігання залучення неповнолітніх у секс-індустрію в Україні. Перспективою подальших досліджень є розроблення шляхів реалізації визначених педагогічних умов та створення, апробація, експериментальна перевірка ефективності технологій формування готовності підлітків протидіяти залученню до комерційного сексу.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Алексєєнко Т.Ф. та ін.]; за заг. ред. І.Д.Зверєвої; *М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України* [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
2. Зверєва І.Д., Козубовська І.В., Керецман В.Ю., Пічкара О.П. *Соціальна робота з дітьми і молоддю (теоретико-методологічні аспекти)*: Монографія. Ужгород: УжНУ, 2000. Ч. I. 192 с.
3. Лютий В.П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки: навчальний посібник. К.: *Академія праці і соціальних відносин, християнський дитячий фонд*, 2000. С.13-15, 42-45.
4. Оцінка соціальної уразливості та поведінкових ризиків щодо інфікування ВІЛ серед підлітків, які живуть або працюють на вулиці / за ред. канд. соціол. наук О.М.Балакірєвої; *Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, ГО «УІСД ім. О. Яременка»*. Київ., 2018. 82 с.
5. Підлітки груп ризику: доказова база для посилення відповіді на епідемію ВІЛ в Україні: аналіт.звіт. *ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім.О.Яременка*. К.: К.І.С., 2008. 196 с.
6. Раделицька І.І. Попередження сексуальної експлуатації дітей. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. №2 (6). 2019. С.23–28.
7. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / За ред. І.Д.Зверєвої, О.В.Безпалько, С.Я.Марченко та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
8. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. [К.Б.Левченко, Л.Г.Ковальчук, О.А.Удалова та ін.]. К.: Агенство «Україна», 2018. 292 с.
9. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник [В.М.Піча, Ю.В.Піча, Н.М.Хома та ін.; за заг. ред. В.М.Пічі]. К.: Вид-во «Каравела», Львів: Вид-во «Новий світ – 2000», 2012. 480 с.
10. Шиделко А.В. Соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Запоріжжя, 2012. 196 арк.

References

1. Zvereva, I. (Ed.). (2012). *Entsyklopediya dlya fakhivtsiv sotsial'noyi sfery* [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. Universum. [in Ukrainian].
2. Zvyeryeva, I.D., Kozubovs'ka, I.V., Keretsman, V.Yu., & Pichkar, O.P. (2000). *Sotsial'na robota z dit'my i moloddyu (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [Social work with children and youth (theoretical and methodological aspects)]. Uzhhotod National University. [in Ukrainian].
3. Lyutyi, V. (2000). *Sotsial'na robota z hrupamy deviantnoyi povedinky* [Social work with groups of deviant behaviour]. Academy of Labor and Social Relations, Christian Children's Fund. [in Ukrainian].
4. Balakireva, O. (2018). *Otsinka sotsial'noyi urazlyvosti ta povedinkovykh ryzykiv shchodo infikuvannya VIL sered pidlitkiv, yaki zhyvut' abo pratsyuyut' na vulytsi* [Assessment of social vulnerability and behavioral risks of HIV infection among adolescents living or working on the streets]. Representation of the United Nations Children's Fund (UNICEF) in Ukraine, «NGO UISD O. Yaremenko». [in Ukrainian].
5. Balakireva, O. (2008). *Pidlitky hrup ryzyku: dokazova baza dlya posylennya vidpovidi na epidemiyu VIL v Ukraini* [Adolescents at risk: evidence base for strengthening the response to the HIV epidemic in Ukraine]. K.I.C. [in Ukrainian].
6. Radelitskaya, I. (2019). *Poperedzhennya seksual'noyi ekspluatatsiyi ditey* [Prevention of sexual exploitation of children]. Scientific achievements of students of the Institute of Man, 2 (6), 23–28..
7. Zvereva, I., & Laktionona, H. (Eds.). (2004). *Sotsial'na robota v Ukraini* [Social work in Ukraine]. Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
8. Levchenko, K., Kovalchuk, L., Udalova, O. and others, (2018). *Sotsial'no-pedahohichni osnovy protydyi torhivli lyud'my ta ekspluatatsiyi ditey* [Socio-pedagogical bases of counteraction to human trafficking and exploitation of children]. Agency «Ukraine». [in Ukrainian].

9. Picha, V. (Ed.). (2012). *Sotsiologhiya: termini, ponyattya, personaliyi* [Sociology: terms, concepts, personalities]. Karavela Publishing House; New World Publishing House – 2000. [in Ukrainian].
10. Shydelko, A. (2012). *Sotsial'na profilaktyka statevovi demoralizatsiyi nepovnoletnikh divchat v Ukrayini ta v Pol'shchi* [Social prevention of sexual demoralization of underage girls in Ukraine and Poland] [Unpublished Candidate dissertation]. Zaporizhzhya Classical Private University. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.04.2021 р.
Стаття прийнята до друку 12.04.2021 р.

Melnychuk Victoria

Head of the Sector of Social and Pedagogical Work
Department of Scientific and Educational-Methodical Support of the Content of Out-of-school Education and Educational Work
State Scientific Institution “Institute of Educational Content Modernization”
Kyiv, Ukraine

INDICATORS AND CRITERIA OF THE PROBLEM OF INVOLVING ADOLESCENTS IN COMMERCIAL SEX

Abstract. The urgency of studying the problem of involving teenagers in commercial sex is substantiated in the work. The purpose of the article is to define and characterize the indicators and criteria of the problem of attracting adolescents to commercial sex. The research methods used involve the use of general scientific and empirical techniques of socio-pedagogical and social science, based on a systematic approach. In addition, general research methods such as generalization and comparison were used in the process. The concept of «commercial sex» is considered. Socio-psychological criteria and indicators by which a child can be involved in commercial sex are described. The concept of commercial sexual exploitation of children and its forms are defined. The structure of types of sexual services provided by adolescents involved in commercial sex in Ukraine is described. It is stated that the use of minors in the form of commercial sexual exploitation is an aspect of sexual exploitation of minors. The sex industry is considered as a sphere of human activity, which includes the production of goods and services of a sexual nature. A set of pedagogical conditions has been identified that will provide counteraction to prevent the involvement of minors in commercial sex. It is noted that the prospect of further research is to develop ways to implement certain pedagogical conditions and the creation, testing, experimental testing of the effectiveness of technologies for the formation of adolescents' readiness to counteract involvement in commercial sex. It is determined that the involvement of children in commercial sexual exploitation is a consequence of the general socio-cultural situation in the modern world due to the rejection of traditional human values from man, man from culture, etc., and specific socio-economic, psychological, socio-pedagogical, normative legal reasons that are inherent in Ukrainian society.

Key words: commercial sex; sex industry; commercial sexual exploitation of children; sexual violence; child prostitution.